

M^da

Masarykova
demokratická
akademie

BURIAN
a TICHÁK

VLADIMÍR VOKÁL

SAINT JUST

KRVAVÝ DÉMON
FRANCOUZSKÉ
REVOLUCE

VLADIMÍR VOKÁL

SAINT-JUST

KRVAVÝ DÉMON
FRANCOUZSKÉ REVOLUCE

- © Vladimír Vokál (2022)
© Burian a Tichák, s. r. o. (2022)
© Masarykova demokratická akademie, z. s. (2022)

ISBN 978-80-87274-70-5 (Burian a Tichák)

ISBN 978-80-87348-44-4 (MDA)

PODĚKOVÁNÍ

Tahle kniha by nevznikla bez pomoci klíčových lidí v mém životě, z nichž dvěma už bohužel nemohu poděkovat osobně. Předně je to babička Věra. To ona mě naučila milovat historii, speciálně francouzskou. Stejný dík patří i mému otci, který mě namísto domácích povinností nechal číst, umožnil mi hledat v archivech a donutil mě studovat francouzský jazyk. Děkuji také bratrovi, který mě přes deset let tlačil k tomu, abych zapomněl na vrozenou lenost, svůj rozsáhlý výzkum utřídil a pokusil se z něj vytvořit čtivý text. Děkuji i svému synovi, že má tak tvrdý a dlouhý spánek, během něhož se úžasně píše i přemýšlí.

Za odbornou pomoc děkuji zejména Janu Burešovi. Dále řadě českých i zahraničních institucí, které mi umožnily přístup do svých archivů. Je úžasné, že ve 21. století lze primární zdroje díky rozsáhlé digitalizaci studovat online, z pohodlí domova.

Největší dík patří Vaškovi. Jen on dobře ví, jak těžký je se mnou život, když tvořím. Jeho cit pro jazyk a schopnost naslouchat jsou neuvěřitelné. Obdivuji jeho trpělivost. Roky musí poslouchat příběhy o lidech, o nichž nikdy neslyšel a kteří jsou už dávno po smrti. V knize jsem použil řadu jeho nádherných metafor či stylisticky brilantních přirovnání. Snad si někdy mého „Saint-Justa“ přečte souvisle, i když už jej důvěrně zná z mého předcítání.

PROLOG:

PRVNÍ SETKÁNÍ

SE SAINT-JUSTEM

Krátce po pádu železné opony jsem od své babičky dostal k narozeninám Micheletovu „Francouzskou revoluci“, dárek pro dvanáctiletého kluka krajně nevhodný. V knížce však bylo hodně obrázků, dokonce pár barevných, a tak jsem si slavnou revoluční kronikou s oblibou listoval. Díky tomu jsem zjistil, jak vypadala gilotina nebo Bastila, že politici nosili na konci 18. století paruky, jezdilo se v kočárech a třeba že existoval nějaký jiný než klasický kalendář.

Michelet byl na mě příliš složitý. Přiznávám, že jsem se k jeho skutečnému přečtení odhodlal až o mnoho let později. Ale moudrá babička poznala, že mě cosi na téhle zlomové dějinné události uchvátilo. Proto mi začala nenápadně podsouvat poněkud jednodušší, přesto neméně krásné texty pojednávající o stejné době. Netrvalo dlouho a díky slavným románům od proslulých spisovatelů v mých představách ožily dosud neznámé postavy z portrétů slavné revoluční kroniky.

Vzpomínám si, že jedna podobizna mě tehdy zaujala více než ostatní. Byl to Davidův portrét s neobyčejným vyobrazením Louise Antoina Saint-Justa. Prokousával jsem se zrovna slavným románem Alexandra Dumase „Bílí

a modří“, v němž je tento krvavý démon první francouzské republiky jednou z klíčových historických postav.

Dumas stranil rojalistům, to jsem pochopil už z „Pamětí lékařových“. Revoluční politiky však neznázorňoval schematicky, jako stroje na smrt. Jako by skrytě, přes okaté sympatie ke královské rodině a urozeným dvořanům obdivoval jejich zápal, odhodlanost, nespornou vzdělanost i bezcitnou nekompromisnost a ctnostnou pýchu, kterým byli ochotni obětovat vše, včetně svých životů.

Podvědomě jsem tenhle Dumasův vnitřní konflikt vnímal a snažil se jej pochopit. Stejně jako on jsem chtěl rozklíčovat chování revolucionářů, znát jejich pohnutky. Cítil jsem neuvěřitelně silné rozpory mezi jejich čistými a těžko zpochybnitelnými ideály a krutými činy, jichž se dopustili a které přerostly do běsnění revolučního teroru, jež pomáhali stvořit, stali se jeho živoucími symboly, a nakonec i oběťmi.

Odne paměti mě fascinovaly osudy lidí, kteří se ocitli v kritickou chvíli v mezních životních situacích. Kdy jediný okamžik zformoval jejich další úděl a oni se buď osvědčili, nebo fatálně selhali. Stačilo jediné slovo, jediný krok, jediný čin a mohli změnit chod dějin. Takových momentů zažila revoluce nespočet. A neovlivnily pouze historii Francie, ale nesporně dějiny celého světa.

V životě Saint-Justa bylo podobných okamžiků hned několik. Tím klíčovým byl jeho projev z listopadu 1792. Drsnými slovy tím poslal na popraviště krále Ludvíka XVI. Přitom Davidův portrét znázorňoval na první pohled éterickou bytost, snad dokonce androgynní, nevinnou, křehkou a zranitelnou. Žádného démona, žádný revoluční přízrak.

Nikdy jsem se nedokázal oprostít od vnímání dějin skrze konkrétní lidské osudy, a tak jsem si opakovaně prohlížel fascinující vyobrazení mladého muže z Decize a snažil se z poklidného výrazu zženštilého mladíka vyčíst kořeny jeho stoické tvrdosti a neústupnosti. Malíř David ho znal více než dobře, byl jeho blízkým přítelem, spojencem; není důvod mu v realističnosti portrétu nevěřit.

Z nepřírozeně protáhlého obličeje na mě hleděly, možná mě spíše propichovaly, neproniknutelné oči čokoládové barvy. V kontrastu s mladou dívčí tváří se v nich přitom odrážela letitá moudrost. Ne snad moudrost životní, ale historická. Moudrost mladíka, který pochopil, o co se v této výjimečné době bojovalo. Saint-Just má na Davidově portrétu stažený nákrčník, který odděluje bělostnou tvář od útlého asketického těla. Mohutná vázanka jen s obtížemi propouští výraznou bradu, symbol odhodlanosti a nesmlouvavosti. Hlavu zdobí široký tmavý klobouk, z něhož prostupují neposedné, jen ledabyly upravené hnědé vlasy. Na jiných portrétech, ke kterým jsem se dostal mnohem později, vykukovaly i mladíkovy malé uši, z nichž levé bylo podle pamětníků propíchnuté výraznou pirátskou náušnicí, symbolem rebelie, bezostyšné drzosti a přezíravého dandyovství.

Puritánský David ale raději tuhle mladíkovu libůstku zakryl a nechal vyniknout jeho ironický, snad až arogantní výraz. Jako by Saint-Just raději znuděně usínal, než aby se nechal zatěžovat zbytečnými intrikami a banalitami. Slavný David politika obdivoval a na plátně si jej snad i trochu idealizoval. Základní rysy jeho tváře však ponechal a obraz je zřejmě nejvěrnějším zachycením Saint-Justovy reálné podoby.

Jeho chytré oči mě fascinovaly. Těžko jsem si dával dohromady tuhle poklidnou tvář s jeho nekompromisními parlamentními projevy. Jak mohl tenhle jemný jinoch pronášet tak krutá a nesmlouvavá slova? Kde se v téhle nevinné tváři vzalo tolik cynismu a tvrdosti?

Neexistuje Saint-Justova historická charakteristika bez názoru. Málokoho nechával jeden z nejmladších členů krvavého Konventu lhostejným. Historici ho buď vychvalovali, nebo nenáviděli. Zřejmě se ani já nevyhnu subjektivnímu hodnocení; když strávíte s historickou osobností tolik času prostřednictvím jeho projevů či archivních dokumentů, máte tendenci si odpudivou realitu příkrášlit, a i nejhorší zločinec vám může paradoxně přirůst k srdci.

Přesto se pokusím potlačit subjektivní sympatie a nenechám je zvítězit nad objektivní skutečností, kterou představují hrůzné činy, jichž se archanděl smrti během revoluce dopustil.

Zkusím si představit Saint-Justa – člověka, básníka, vojáka, politika, soudce i obžalovaného – bez příkras a romantického pozlátka. Právě to považuji na životopisech za nejkrásnější. Pochopit konkrétní lidské jednání a zachytit proud osobních myšlenek na pozadí zlomových historických událostí.

DĚJSTVÍ PRVNÍ: DĚTSTVÍ A MLÁDÍ

KOŘENY

Decize je malebné městečko v srdci Francie. Šest tisíc lidí tu dodnes žije nerušeně a poklidně. Klidný tok Loiry jako by zpomaloval krev v žilách místních obyvatel. Jsou usměvaví, přátelští, otevření, přitom ctí tradice. Stopu tam při svém galském tažení zanechal Julius Caesar. Přímo v Decize (v latině Decetia) se uskutečnilo setkání slavného vojévůdce se zástupci římského senátu, při kterém ho říšský zákonodárný sbor pověřil tažením proti neporazitelnému Vercingetorixovi.

A právě tady se 25. srpna 1767 narodil Anně Robinetové a Louisi-Jeanu Saint-Justovi de Richebourg malý Louis Antoine, zdravý chlapec plný života a od prvních dnů prý velmi učenlivý. Stejně jako řada dalších dětí s podobně solidním původem měl kojnou. Michelet píše, že se narodil „... *vážný, zarputile pilný*.“¹ Rodiče ho nechali pokřtít v místním chrámu Saint Aré, ale katolická víra ho příliš nepoznamenala. Od dětství mu chyběla církevní pokora. Později tíhl ke stoicismu, zednářskému deismu a k náboženské filozofii „nejvyšší bytosti“. Na rozdíl od

1 Michelet, Jules: Francouzská revoluce, Odeon, Praha, 1989, str. 359.

svého učitele a spojence Robespiera však „prozřetelnost“ nevnímal příliš dogmaticky. Byl poněkud praktičtější a realističtější, bez svazující ideologie nové revoluční víry.

Saint-Justova matka pocházela z dobře situované rodiny královského notáře. Státní úředníci však neměli výraznější politická práva. Společnost aristokratických privilegií nepřiznala byrokracii ani špetku podílu na reálné politické moci. Notář Robinet pouze plnil příkazy svých urozených nadřízených a ti mu na oplátku posílali státní mzdu, zajistili mu penzi a slušné bydlení.²

Robinet byl prý spolehlivý, spravedlivý a mezi lidmi oblíbený. Vrchnosti se jeho přístup zamlouval, měla ve svém kraji klid a pořádek, a Saint-Justův dědeček se tak v Decize vypracoval na jednoho z nejváženějších občanů.

Brzy ovdověl a své děti vychoval zcela v konvencích rodičů se osvícenské absolutistické monarchie. Bossuetovská katolická víra, v lecčems odlišná od římskokatolického papežského dogmatismu, zanechala v myšlení Robinetů svobodomyšlné kořeny, které se staly stavebním kamenem pozdějšího Saint-Justova myšlenkového vývoje. Byl to zpočátku právě Bossuetův křesťanský galikanismus, který vytvořil půdu pro revoluční přeměnu francouzské společnosti na konci 18. století a který umožnil na Římu autonomní a ideově svobodomyšlnější myšlení uvnitř francouzské katolické církve, na rozdíl od jiných katolických zemí: Rakouska či Španělska. Bossuet, jako blízký rádce Ludvíka XIV., usiloval o silnou centralizovanou monarchii, absolutistickou, ekonomicky silnou, svrchovanou, nezávislou na papeži.

Bossuetovský bůh nebyl bohem trestajícím, ale laskavým. Miloval život, barvy, krásu, ale i prosperitu, potažmo peníze. Bossuet jako arcikníže francouzského katolického dogmatu toužil po vyspělé, vzdělané a silné Francii.

Temnou kontroverzí jeho ideologie bylo dogma o tom, že Francii musejí řídit privilegované vrstvy, na něž

2 Přehledně se mládí Saint-Justa věnuje Aegerter, Emmanuel: *La vie de Saint-Just*, Paris, 1928, str. 6–9.

dohlíží monarcha s neomezenou mocí. Jen tento systém měl rozeznat správné od chybného, požehnané od prokletého. Neprivilegovaní Francouzi, konkrétně měšťané a statkáři, tedy movitý třetí stav, bohatli, vzdělávali se, byli úspěšní, ale nevládli, ani se na vládě nepodíleli. Žádný z Bourbonů jim to neumožnil, a to v jejich řadách vyvolávalo nesouhlas, později i vzdor.

Právě o tom se muselo hovořit v rodině Robinetů, u které Saint-Just vyrůstal. Kritické názory na společensko-politický vývoj ve Francii měli i chlapcoví strýcové a v jejich synovci to zanechalo hluboké stopy. Diskuse o monarchii, absolutismu, jednotě, svrchovanosti, privilegiích, třetím stavu, ale i morálce, štěstí, rodině a víře tak od dětství formovaly Saint-Justovo uvažování.

Z jiného těsta než Robinetové byl Saint-Justův otec, Louis-Jean Saint-Just de Richebourg. Šlechtickou předložku „de“ získal jako kapitán královské jízdy po 28 letech služby v armádě. Držitel kříže Svatého Ludvíka byl romantickým snílkem, který doufal, že ho jednou vojenská uniforma povzneseme mezi urozené vrstvy. Žádný vzdor nebo nesouhlas bychom u něj nenašli. Byl plodem své doby, toužil po tom, po čem prahla většina jeho současníků. Přál si uskutečnit sen o přepychu a svobodě muže s výsadami.³

Byl zásadový, přísný, nesmlouvavý, zároveň statečný, mužně pohledný, chytrý, přitom konvenční, tradicionalistický. Svou rodinu miloval a chtěl jí zajistit důstojný život; nikoliv však v nové svobodnější společnosti, ale ve stávajícím neměnném systému. Louis Antoine o něm později příliš nemluvil ani nepsal. Kvůli jeho konformitě se starým režimem se za něj možná styděl. Snad si na něj ani nemohl vytvořit patřičný názor. Otec zemřel příliš brzy, Saint-Justovi bylo pouhých deset let.

Věkový rozdíl mezi Saint-Justovou matkou a jeho otcem byl propastný. Pan de Richebourg si vzal Annu ve

³ Hamel, Ernest: *Histoire de Saint-Just député à la Convention nationale*, Paris, 1859, str. 34.

svých téměř padesáti letech, byl to klasický dohodnutý sňatek. Krásná mladá dívka z dobré rodiny se provdala za vojenského veterána se slušnou penzí a šlechtickým titulem. Robinetové věděli, jak nespravedlivě je nastaven společenský systém v monarchii; snad doufali, že rytířský původ pana de Richebourg vynese jejich vnoučata do vyšší společnosti. To ještě ani zdaleka netušili, že starý řád odumírá a rodí se nová společnost, v níž bude urozenost pokládána spíše za hřích, později i za zločin.

Povahově formovala mladého Saint-Justa více matka než otec. Stejně jako budoucí poslanec, i ona byla melancholická, samotářská, navíc tichá. Často stonala a tuhle neblahou genetickou výbavu předala i svému synovi. Louis Antoine byl neduživý hoch, alespoň v dětství. Působil nezdravě, bledě, byl extrémně hubený.⁴

Odmalička postrádal blízké přátele. Spoléhal mnohem více sám na sebe a svým okolím pohrdal. Nikdy nebyl příliš oblíbený. Snad jen dvě mladší sestry ho bezmezně milovaly, a to i se všemi jeho problematickými povahovými vlastnostmi. V Decize žil Saint-Just do svých devíti let. Krátce po narození se sice jeho rodiče odstěhovali do Pikardie, do městečka Nampcelles-la-Cour, kde pan de Richebourg vlastnil malou usedlost, ale chlapce nechali u matčiny rodiny a vídali se s ním jen zřídka. Doufali, že příbuzní starého notáře vychovají z podivínského chlapce slušného mladíka.

Když jej však matka v roce 1776 povolala k sobě do Pikardie, zjistila, že se přepočítala. Louis Antoine odmítal respektovat autority, často býval vzteklý, pohrdal svými vrstevníky a na starší lidi byl drzý. Traduje se, že z rozmaru podpálil svou školu, prý se mu znelíbili jeho vyučující.

Ze Saint-Justa mezitím vyrostl velmi pohledný hoch a svou magickou výjimečnost si začínal uvědomovat. Okolí ho nikdy nemělo v lásce, ale respektovalo ho. Vrstevníci z něj údajně měli strach, za zády ho pomlouvali

a dělali mu naschvály. V jeho přítomnosti mu však projevovali až nepřirozenou úctu a Saint-Just se mezi nimi stával vůdčí osobností. Rodina se krátce po jeho příjezdu do Pikardie odstěhovala z Nampcelles do nedalekého Blérancourtu, městečka s krásným historickým zámekem. Pan de Richebourg tam zakoupil veliký dům s rozlehlou zahradou plnou vzrostlých stromů, který na původním místě stojí dodnes.⁵

Saint-Justův otec si však nový život příliš dlouho neužil. Po roce zemřel a vdova zůstala se svými dětmi sama. Přísný otec ještě dokázal synovu vzdorovitost zvládat, ale slabá matka na dospívajícího chlapce nestačila. Brzy dospěla k závěru, že hoch potřebuje přísnější výchovu, a hlavně dobré vzdělání. Poslala ho proto do Soissons, kdysi sídla merovejských králů, města kouzelné katedrály s jedinou věží a proslulé církevní koleje svatého Mikuláše.⁶

DOSPÍVÁNÍ V LŮNĚ CÍRKVE A ZÁRODKY REVOLUCE

Paní Saint-Justová doufala, že církevní řád naučí Louise Antoina respektu k autoritám, dá mu dobré vzdělání, vštípi mu správné morální zásady a zlomí jeho narůstající klackovitost a nekázeň. Ze Saint-Justa se nakonec stal pilný a bystrý student. Patřil k nejtalentovanějším žákům prestižní koleje a prospíval ve všech předmětech. Kolej spravoval liberální řád oratoriánů. Jejich zakladatel, svatý Filip Neri, patřil už v 16. století k pokrokovým učencům. Nenáviděl svázanost katolické doktríny a chtěl církev

⁵ Tamtéž.

⁶ Fleury, Édouard: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 16–17.

přetvořit v otevřené křesťanské společenství bez přísné řehole, v komunitu plnou radosti a lásky. Tvrdil, že je důležité „... *radovat se před Boží tváří už na zemi, ale to je možné jen s čistým srdcem..., a pamatovat na denní zpytování svědomí se vzbuzením lítosti i dobrým předsevzetím.*“⁷

Saint-Just brzy prohlédl ne příliš přísné principy oratoriánské výchovy a začal je náležitě zneužívat. Pilně studoval a díky svým výsledkům těžil z benevolentního a lidského přístupu svých představených. Často potají opouštěl kolej a mimo klášterní zdi si plnými doušky užíval bezstarostného mládí. Během dospívání si začal uvědomovat jedinečnost svého křehkého a pro dívky přitažlivého vzhledu a zažil několik milostných dobrodružství.

Začal hodně číst. Miloval řecké i římské klasiky od Platóna přes Aristotela až po Seneku. A právě Senekův stoicismus postupně ovlivnil mladíkovy politické i filozofické postoje.⁸ Seznámil se také s proskribovanými autory nové osvícenské éry. Oratoriáni měli k dispozici rozsáhlou knihovnu se všemi důležitými svazky Voltaira, Mablyho nebo Holbacha. Hltal každý jejich řádek.

Nejvíce ale četl Montesquieua a Rousseaua. Prvního si oblíbil díky jeho objevným státoprávním spisům, které se staly inspirací pro jeho první teoretické pojednání „Duch revoluce“.⁹ U druhého obdivoval jeho kritiku absolutismu, přírodní filozofii, jeho pojetí společenské smlouvy mezi státem a poddanými, a zaujaly ho také filozofovy sociální postoje, ve kterých označoval za základní příčinu zla ve společnosti majetkovou nerovnost. Právě láska k Jeanu-Jacquesovi jej později sblížila s jeho mentorem a politickým vzorem Robespierrem.

7 Chlumský, Jan: Životopisy svatých. Oficiální databáze katolické církve on-line. K dispozici na stránkách <http://catholica.cz>, kap.: sv. Filip Neri (navštíveno 24. 1. 2022).

8 Hamel, Ernest: Histoire de Saint-Just député à la Convention nationale, Paris, 1859, str. 37.

9 Fleury, Édouard: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 21.

Saint-Just dospíval v překotné a nestabilní době. Odpor třetího stavu vůči královskému absolutismu rostl. Už Ludvík XV. se pokoušel o opatrné reformy státního aparátu. Uvědomoval si, že jím dosazení regionální úředníci, mající za úkol zejména efektivní výběr daní, čelí stále větší kritice. Francie už dávno nebyla onou starou absolutistickou monarchií, zemí jednoho muže. „Král milovník“ nedosahoval autority svého praděda, Ludvíka XIV.: už zdaleka neřídil státní aparát, hospodářství nebo armádu tak autoritativně jako jeho předchůdce.

Král byl spíše symbolem. Představoval starou Francii, která se však během několika desítek let od základu změnila. Prastaré instituce zůstaly zachovány, ale úřednická struktura se přirozenou cestou stala samostatnou formací, vykazující bez ohledu na vůli panovníka silné prvky autonomie. Lesk Versailles navenek reprezentoval mocnou monarchii, ale ekonomicky nejsilnější částí státu se stal definitivně třetí stav. Nejpočetnější, nejbohatší, stále však bez politických práv.¹⁰

„*Co je třetí stav? Nic. A čím má být? Vším. A přitom pouze žádá, aby byl něčím.*“ Požadavek většiny Francouzů shrnul tímto jednoduchým sloganem abbé Sieyès ve svém proslulém pamfletu, který vyšel několik měsíců před pádem Bastily.¹¹ Pokud se chtěli příslušníci třetího stavu spolupodílet na moci, měli dvě možnosti. První bylo uznání jejich zásluh ze strany monarchie a následný zisk šlechtického titulu, který uděloval přímo král, jenž tím jeho držitelům umožnil službu v armádě, práci pro státní aparát a vytouženou rentu; prostě vše podstatné, po čem velká

10 Antoine, Michel: Louis XV., Paris, 1989; dále: Bordonove, Georges: Ludvík XV. Milovaný-Nemilovaný, Praha, 2006.

11 Sieyès, Joseph Emmanuel: Qu'est-ce que le tiers état, Paris, 1789 (text je volně dostupný, např. http://classiques.uqac.ca/classiques/Sieyès_emmanuel_joseph/qu_est_ce_que_tiers_etat/qu_est_ce_que_tiers_etat.html) (navštíveno 1. 1. 2022).

část Francouzů osvícenské éry toužila. Podobnou snahu, nakonec úspěšnou, vyvíjel i Saint-Justův otec.

Druhou možností, mnohem zoufalejší a tím i riskantnější, byl boj. Politický nebo reálný. Ten nejdříve paradoxně zaštitila část pokrokově smýšlející šlechty, jež disponovala, narozdíl od většiny prostých lidí, vzděláním a byla pro ni mnohem dostupnější literatura tehdejších kritiků společenského uspořádání. O těchto dílech následně vedli představitelé urozeného stavu diskuse v tehdy populárních salonech, a přispívali tak k rostoucí popularitě osvícenství. Šlechta zároveň (nejen zjiště) podporovala osvícenské vědce a vynálezce finančně i materiálně, neboť svými objevy posouvali společnost v přírodovědné a technické oblasti kupředu. Osvícenská filozofie, plná svobodomyslných náznaků, tak nebyla pouhým módním hitem, výstřelkem nudících se elit. Stala se součástí jejich filozofického uvažování, kterým chtěla zejména šlechta, udržující kontakty s velkými městy, modernizovat Francii hmotně i duchovně. Aristokratům navíc stále více vadil silný vliv církevních hodnostářů na chod státu. Klérus podle nich zabíral urozeným Francouzům místa ve státní správě.

Ekonomický vliv třetího stavu i jeho rostoucí společenská emancipace a vzdělanost začínaly sehrávat stále významnější roli. S rozvíjejícím se vzděláním rostla mezi lidmi touha po veřejném uznání a konflikt byl rázem na světě.¹² Trvalo však mnoho desítek let, než buržoazie vyrazila do otevřeného boje proti starému režimu, než odešla z tiskařských dílen a měšťanských salónů přímo do ulic. Umožnil to až nástup civilního a neokázalého Ludvíka XVI.

Reformní část Francouzů do té doby nevykazovala radikalismus v tom smyslu, jak jej později reprezentoval Saint-Just. Spokojila se s literárními jinotaji

12 Francouzskou společnost před rokem 1789 podrobně charakterizoval: Tocqueville, Alexis de: *Starý režim a revoluce*, Praha, 2003, konkrétně na stranách 7–45.

a intelektuálními disputacemi v tajně či v cizině vydávaných knihách. Samotná encyklopedie nemohla starý režim zničit, stejně jako spisy Holbacha, Mablyho, Voltaira, Mirabeaua, Quesnaye, Montesquiea nebo Rousseaua. Jejich eseje, divadelní hry nebo politické texty byly k nalezení v rozsáhlých zámeckých knihovnách versailleských dvorů i v archivech církevních prelátů. Ač mířily na samé jádro monarchie, s oblibou je četly nejmocnější osobnosti království, včetně ministrů, biskupů nebo dvorních dam.

Ve skutečnosti tyto kritické spisy dokázali ocenit jen opravdoví vzdělanci, intelektuálové, učenci, osvícená šlechta nebo úzká skupina právníků, učitelů či představitelů církve. Mnozí s nimi dokonce sympatizovali, ale nikdy je v politické praxi naplno neprosazovali. Široké vrstvy obyvatel však tyto texty neoslovily. Většinová společnost podle Soboula mlčela až do chvíle, kdy se krize starého režimu projevila také v sociálních podmínkách jejich života.¹³

Pokud by reformní snahy zmiňovaných myslitelů našly nejen zájem a možná i částečné sympatie, ale zejména praktické uplatnění mezi elitami francouzské monarchie, k revoluci by pravděpodobně nemuselo dojít. Ve Francii by sice nastala společenská polarizace, monarchie by se postupně reformovala, ale absolutistický stát by se mohl dovolna měnit na raně konstituční monarchii britského typu. K tomu však nedošlo.

Proto opravdovou revoluci, tedy zásadní přeměnu politického systému, mohl ve skutečnosti nastartovat pouze třetí stav, jeho hnutí a kluby, ve spolupráci se čtvrtým stavem, zejména rolníky a rodící se dělnickou třídou, „protoproletariátem“, který začínal vznikat ve městech. Tento stále početnější a sílící blok následně eliminoval a poté i „*převálcoval*“ dosud vládnoucí elity.¹⁴ Progresivní myšlenky osvícenských myslitelů musely být podpořeny

13 Soboul, Albert: Velká francouzská revoluce, Praha, 1964, str. 33.

14 Dawson, Christopher: Bohové revoluce, Praha, 1997, str. 33–35.

nespokojeností měšťanů s jejich právním postavením, s nesvobodnou správou hospodářské politiky a rostoucí korupcí, a bezesporu musely těžit i ze sociální nespokojenosti prostých Francouzů. Reformní ideje tak splynuly s odporem francouzského národa vůči politice Versailles. Teprve pak se mohla osvícenská filozofie dočkat svého uplatnění v praxi.

Proces emancipace společnosti trval ve Francii dlouho. Neprivilegovaní Francouzi byli sice dlouhá staletí znevýhodňováni a nezřídka ponižováni, ale až do poloviny 18. století se ve společnosti udržoval stav jakési tolerované rezistence. Třetí stav kritizoval krále a jeho dvůr; během vlády Ludvíka XV. se z tohoto přístupu stala dokonce móda. Vedle toho si přitom stejní lidé uvědomovali, že potomky Kapetovců pojí s národem nerozlučné, navíc ochránářské pouto stability a tisíciletých sdílených hodnot. Ještě silnější sentiment tohoto typu panoval mezi příslušníky francouzské šlechty, zejména té staré, rodové aristokracie.¹⁵ Ale nejen mezi nimi. I Saint-Just byl až do útěku královské rodiny do Varennes konstitučním monarchistou, i když nikterak zapáleným.

Ve druhé polovině 18. století se sociální poměry ve Francii začaly zásadně měnit. Bohatství třetího stavu ekonomicky válcovalo chudnoucí šlechtu, která žila převážně z renty zajišťované královským dvorem. Optikou významné části Francouzů, žila „na úkor“ národa. Na konci 18. století „... se francouzská šlechta jevila jako pouhý stín sebe samé.“¹⁶ Jen zanedbatelná část urozeného stavu podnikala a vytvářela kapitál. Totéž platilo o církvi, jež navíc spoutávala Francii svou středověkou ideologií.

Zároveň se začaly extrémně rozevírat sociální nůžky mezi nejbohatšími a nejchudšími vrstvami společnosti. Rodila se nová společenská třída – již zmiňovaný

15 Furet, François: Francouzská revoluce I: Od Turgota k Napoleoni, Praha, 2004, str. 29.

16 Tocqueville, Alexis de: Starý režim a revoluce, Praha, 2003, str. 13.

protoproletariát: Francouzi ve vznikajících manufakturách a továrnách a lidé na okraji společnosti, žijící z minimální mzdy; Soboul je spolu s nemajetnými rolníky zahrnul pod označení „čtvrtý stav“.¹⁷ Na venkově, zdroji zemědělské produkce, mohli mít jeho příslušníci relativně bezstarostný, i když prostý život. Žili sice často za velmi nízkou mzdu, jejíž část dostávali v zemědělských komoditách, ale díky tomu netrpěli akutním nedostatkem potravin. Mnohem složitější byla situace ve městech. Při rostoucích cenách zemědělských produktů a po časté neúrodě se městská chudina ocitla v choulostivé situaci. Její příjmy nestačily na základní obživu, v metropolích byl hlad a propukaly první sociální nepokoje.¹⁸

Obrazy krajinek skýtal ve druhé polovině 80. let 18. století prazvláštní podívanou. Na plátnech znázorňujících východ a západ slunce zobrazovali malíři sluneční kotouč jako červenavě matné těleso. V Evropě se ochladilo a přišlo několik let slabé úrody. Průměrné teploty na starém kontinentu klesly o více než jeden stupeň Celsia. Vliv změn podnebí na vypuknutí francouzské revoluce se v minulosti příliš nezdůrazňoval, ale byla to mimo jiné i neúroda druhé poloviny 80. let, vyvolaná globálním ochlazením, jež spojila nespokojenost pokrokových intelektuálů a revoltu nejchudších vrstev společnosti, které sužoval hlad.

8. června 1783 postihla Island jedna z největších sopečných erupcí historie. Sopka Laki začala chrlit lávu a do atmosféry se dostaly tuny popela. Během několika dní pronikl dým nad povrch celého starého kontinentu, zahalil jej červenou vrstvou a lidé následně mohli hledět do slunce i bez použití ochranných skel. Následný kyselý déšť kontaminoval půdu a ve velkém začaly hynout rozsáhlé lesní porosty i obilí. Trvalo několik let, než se situace

17 Soboul, Albert: Velká francouzská revoluce, Praha, 1964, str. 185.

18 Furet, François: Francouzská revoluce I: Od Turgota k Napoleonomu, Praha, 2004, str. 43.

dostala do původního stavu.¹⁹ Saint-Just žil na venkově a důsledky katastrofální neúrody viděl na vlastní oči. Bída prostých lidí, nezaměstnanost i problémy se zásobováním potravinami na něj musely silně zapůsobit a zřejmě právě to jej později programově ukotvilo v sociálně citlivější levé části politického spektra.

Krise království zahájená absolutistickou zvůlí, šikanou nikým nekontrolovaných výběrčích rostoucích daní, politickými pamflety i zvětšujícím se deficitem veřejných rozpočtů se tak prohloubila mimo jiné i zásluhou Laki, která zasadila oslabené monarchii další vážnou ránu. Opoziční rebelové se vydali z bezpečí buržoazních salónů do ulic, to vše za potlesku nespokojené městské chudiny.²⁰

A co církev, v jejíž náručí získával Saint-Just první teoretické vědomosti o uspořádání francouzské společnosti? Její na první pohled dominantní snahou byla bossuetovská obhajoba neomezené královské moci.²¹ Král byl svrchovaným monarchou, církev však již dávno neměl pod svou kontrolou. Na rozdíl od států, kde autoritu vůči domácím biskupům udržoval papež, si sice francouzští monarchové vydobyli právo jmenovat vysoké církevní hodnostáře, ale ti si mohli výměnou za nezávislost na Římu uchovávat vysokou míru společenské autonomie „... *se svou vlastní správou a vlastním soudnictvím*“.²²

Tato dominantní role paradoxně nevyvolávala pozitivní reakce mezi dvěma zbylými stavy: u aristokracie

19 Závada, Prokop; Brož Petr: Laki – sopka, která pomohla zažehnout Velkou francouzskou revoluci, Vesmír 20. 5. 2019 (online verze: <https://vesmir.cz/cz/on-line-clanky/2019/05/laki-sopka-ktera-pomohla-zazehnout-velkou-francouzskou-revoluci.html>) (navštíveno 1. 1. 2022).

20 Tocqueville, Alexis de: Starý režim a revoluce, Praha, 2003, str. 203.

21 Bossuet, Jacques-Bénigne: An exposition of the doctrine of the Catholic Church. Tracts on Catholic unity. By members of the Church of England no. 6., London, 1845, str. 46.

22 Hroch, Miroslav, Kubišová Vlasta: Velká francouzská revoluce a Evropa, Praha, 1990, str. 52.

a měšťanstva. Ty církve sice vnímaly jako nábožensky a hodnotově nezpochybnitelnou instituci. Leč instituci politicky překonanou, která svými nevědeckými, „neosvícenými“ dogmaty ustrnula v čase, nevyvíjela se a jejíž vinou Francie intelektuálně zaostávala, snad i degradovala. Aristokracie se v rámci vnitrostátního politického dialogu většinou držela od církve stranou; oficiálně ji sice uznávala, v zákulisí ji však odmítala jako mocenského konkurenta. Třetí stav, historicky poznamenaný protestantismem, šel mnohem dál. Za nevědecké názory se jí vysmíval a v nově připravovaném státoprávním uspořádání, přesně podle not osvícenské filozofie, ji stavěl mimo základní pilíře moci; pouze ji uznával jako historickou mravní autoritu. Příkladem může být duchovní otec osvícenských idejí třetího stavu Montesquieu, jenž církve zcela vyjmul ze svých principů trojí dělby moci.²³

Francouzská církev přitom již dávno nebyla nepřátelskou inkvizitorskou institucí. Její dominantní, leč vlídná tvář, kromě vrcholu moci – absolutistického monarchy – zásadně formovala život nevzdělané populace na venkově, kde galikánské katolictví zapustilo hluboké kořeny, a přežilo dokonce i nejradikálnější ateistické revoluční období.²⁴ Jak Saint-Just poznal při svých studiích, katolická církev zdaleka nebyla monolitem. Byla mnohohrstevnatou strukturou, jejíž mocenské špičky sice uvízly v zajetí archaického doktrinářství, ale jejíž nižší struktury dokázaly často velmi inovativně reflektovat novou celospolečenskou situaci. „*Řádové duchovenstvo... a mnozí jeho členové nejenže byli přístupni novým filozofickým myšlenkám, ale stávali se jejich propagátory.*“²⁵

Saint-Justovi poskytla církev solidní vzdělání; získal díky ní nepřehledné množství vědomostí. A přestože si k jejím strukturám zachovával kritický postoj, samotné

23 Montesquieu, Charles Louis de Secondat: O duchu zákonů, Praha, 2010, str. 19–20.

24 Je tím míněna etapa „Rozumu“ z podzimu 1793.

25 Hroch, Miroslav, Kubišová Vlasta: Velká francouzská revoluce a Evropa, Praha, 1990, str. 52–53.

transcendentní víry se ve skutečnosti nikdy nevzdal. I proto se později tak ostře vymezoval vůči ateismu. A i když oficiálně uznával princip „Nejvyšší bytosti“, v jádru zůstal, podobně jako Robespierre,²⁶ reformním katolíkem, řádným křesťanem, což dokazují odkazy na evangelia v jednom z jeho nejdůležitějších spisů, v „Duchu revoluce“.²⁷

Při studiích se navíc hlouběji seznámil s reformními křesťanskými proudy, jejichž vliv v církvi v 80. letech 18. století stále dozníval; například s jansenismem, který vznikl o sto let dříve, ještě za vlády Ludvíka XIV. Cornelius Jansen se ve svém díle Augustinus pokusil o teologickou syntézu katolického a kalvínského náboženství. Zamýšlel se nad vztahem boží milosti a svobodné vůle. Ptal se: pokud je Bůh všemohoucí, jak může člověku ponechat svobodnou vůli? A nenacházel na to odpověď.²⁸ Saint-Just odpovědi hledal a nezávislost, individualita a svobodná vůle se později staly významnými tématy v jeho projevech i textech.

Oponentem bourbonského galikanismu, který měl k jansenismu velmi blízko, byl matematik Blaise Pascal.²⁹ Kritiku bossuetismu z mystických pozic přinesla představitelka kvietistického učení Jeanne-Marie Bouvier de La Mothe-Guyonová, Bossuetova současnice z přelomu 17. a 18. století.³⁰ Množství „alternativních“, často i opozičních církevních myslitelů působilo přímo v lůně katolické hierarchie.³¹ Řada seminářů, klášterů a církevních škol uchovávala kritická díla a místní řádoví učitelé patřili mezi

26 Korngold, Ralph: Robespierre a čtvrtý stav, Praha, 1948, str. 142–144.

27 Gratien, Jean: Oeuvres de Saint-Just, L'Esprit de la Révolution et de la Constitution de France, Paris, 1946, str. 83–113.

28 kolektiv autorů: Dějiny Francie, Praha, 1988, str. 254.

29 Masaryk, Tomáš, Garrigue: Blaise Pascal, jeho život a filosofie, Praha, 1883, str. 7–8.

30 Cronin, Vincent: Ludvík XIV. Král Slunce, Praha, 1999, str. 193–197.

31 Příkladem může být Jean Meslier (1664–1729). Tento farář z Etrépigny v Champagne hrál celý život zbožného katolíka, aby ve své „Závěti“ ostře napadl církev i společenské uspořádání soudobé Francie.

jejich největší znalce. Saint-Just tyto spisy studoval a hledal v nich inspiraci pro svůj pozdější světonázor.

Louis Antoine studoval a dospíval v tvůrčím církevním prostředí, kde panovala relativně široká názorová svoboda. Oratoriánská knihovna v Soissons, která disponovala mnohými klíčovými kritickými texty, tak paradoxně umožnila zrození jednoho z nejvýznamnějších odpůrců starého režimu.³²

Oratoriáni byli na svou dobu značně progresivní a zásadně se lišili od jiných církevních škol a institucí konzervativního střihu. Výuka neprobíhala pouze v latině, ale i ve francouzštině. Aplikovali moderní vzdělávací postupy; studenti zde kromě humanitních věd mohli studovat i vědy přírodní: matematiku, geometrii nebo geografii; získávali skutečně všeobecný přehled o měnícím se světě.³³ Saint-Just si díky studiu opozičních děl³⁴ vytvořil rozsáhlý myšlenkový zásobník, z něhož později čerpal při své politické činnosti.

MLADICKÝ VZDOR

Saint-Justa katolická víra výrazně ovlivnila v osobnostním rozvoji. I když byli oratoriáni mnohem liberálnější než francouzská církev jako celek, jeho život v Soissons byl i tak sešněrovaný tradicionalistickými katolickými pravidly. Na internátu, kde byl v průběhu školního roku ubytovaný, musel dodržovat přísné kázeňské normy, což bylo v příkrém rozporu s jeho svobodomyšlnou vzdorovitou povahou. Ve volných chvílích, zavřený v temných církevních budovách, se nudil, často odcházel do města, kde se

32 Fleury, Édouard: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 20–22.

33 Aegerter, Emmanuel: La vie de Saint-Just, Paris, 1928, str. 25–26.

34 Fleury, Édouard: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 22.

začal zajímat o zábavu, alkohol, dívky a módu. Kdykoliv se o prázdninách vrátil do domu své matky, viděla jeho rodina, jak se Louis Antoine mění. Začal se lépe oblékat, vystupoval suverénně, stal se novodobým „světákem“.³⁵

Budoucímu revolucionáři bylo 18 let, když ho nešťastná láska k dceři místního bohatého a vlivného notáře, baculaté a pihovaté blondýnce Therese Gellé, jež byla o něco starší než on, dohnala k činu, který mnozí dělají z vypočítavosti, jiní ze zoufalství.³⁶ Mladý student ukradl v domě své matky stříbrné šperky, včetně cenného prstenu, podle jiných pramenů dokonce i otcovy historické pistole³⁷, a utekl do Paříže. A důvod? Saint-Just se zřejmě do dívky skutečně zamiloval a ona jeho lásku opětovala. Její otec však nepovažoval mladíka za vhodného ženicha; měl vyhlédnutého movitějšího nápadníka, Françoise Thorina. Urychlil proto svatební přípravy a Theresu za Thorina během Saint-Justovy nepřítomnosti v Blérancourtu provdal.

Odmítnutí vnímal Louis Antoine jako nehoráznou křivdu. Snad chtěl po svém milostném neúspěchu zapomenout na mladou ženu, s níž ho možná více než sexuální pouto pojilo přátelství s vnímavou a naslouchající dívkou bytostí. Snad se chtěl v jinošském věku odpoutat od vlastní rodiny a vydat se samostatnou životní cestou. Byl však příliš naivní. Saint-Justova matka krádež svého syna okamžitě nahlásila; dostaly se k ní totiž informace o tom, že se její syn zdržuje v hotelu Svatého Ludvíka v ulici Fromenteau v Paříži, která se nachází poblíž Palais Royal, proslulého místa s hernami a nevěstinci, a obávala se, že nezdravé prostředí přivede jejího syna na scestí.³⁸ Policie následně mladého dobrodruha dostihla, na základě zatykače, podepsaného přímo Ludvíkem XVI., jej zadržela a se svolením

35 Aegerter, Emmanuel: *La vie de Saint-Just*, Paris, 1928, str. 27.

36 Tamtéž, str. 29.

37 Hampson, Norman: *Saint-Just*, Oxford, 1991, str. 5–6.

38 Tamtéž, str. 7.

Saint-Justovy matky poslala do polepšovny, slovníkem tehdejší vyšší společnosti na převýchovu, konkrétně do domu madame de Saint-Colombe v ulici Picpus v Paříži.³⁹

Měsíce strávené v tomto nuceném vězení tvrdohlavost mladého rebela nezlomily. Matka mu sice zajistila v zanedbané budově důstojné podmínky, ale na ponížení, spojené se zdejším pobytem, Saint-Just nikdy nezapomněl.

Tlusté zdi ústavu Louise Antoina nezměnily. Detence ho pouze utvrdila v tom, že má smysl bojovat za věci, kterým opravdu věří: za lásku, spravedlnost, proti autoritám. Nebojoval však proti svým věznitelům, ti jen vykonávali příkazy. Věděl, že to nemá smysl. Utvrdil se však vůči vrchnosti, systému, který umožnil jeho izolaci. Na první pohled působil odevzdaně, stoicky, stejně jako ve chvíli, kdy se jej o mnoho let později, na pařížské radnici, zmocnili národní gardisté vedení Barrasem.⁴⁰

Ve skutečnosti byl plný emocí a vzteku. Odhodlaná vůle zůstala pod povrchem. Převýchova ji nezničila, naopak ji posílila. Možná si na králův podpis pod příkazem k jeho zadržení vzpomněl později, když na tribuně Konventu nemilosrdně vyzval k popravě Ludvíka XVI., tehdy už pouhého občana Kapeta, muže, který byl s mnoha dalšími odpovědný za jeho šestiměsíční ponížení, ke kterému došlo v citlivém věku, kdy ztrátu osobní svobody považuje jakákoliv nezávislá duše za největší křivdu.

Po půl roce se matce vzdorovitého syna zželelo. Veřejně mu odpustila a nechala ho propustit. Louis Antoine přes příkoří nepřestal svou matku milovat. Raději chtěl na veřejné ponížení ze strany své rodiny co nejrychleji zapomenout. Matka pro něj byla mnohem více než jen žena, která se o něj v dětství starala a dala mu život. Rodinu nikdy nezatratil, příliš pro něj znamenala.⁴¹

39 Aegerter, Emmanuel: La vie de Saint-Just, Paris, 1928, str. 36.

40 Fleury, Édouard: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 23.

41 Tamtéž.

Při své obhajobě před úřady zjistil, že jeho uvažování v sobě skrývá neprůstřelnou logiku. Úředníky dokázal jednoduchou argumentací odzbrojit. Peníze prý ukradl proto, aby mohl zaplatit lékaři za ošetření.⁴² Často prý býval nemocný a vlastní prostředky postrádal. Poznal, že nej-mocnější síla spočívá v jednoduchosti argumentů, nikoliv v právních kličkách a vytáčkách.⁴³ A přesně takové byly jeho pozdější projevy i texty: přímočaré, jasné a srozumitelné, přitom chytré.

Během šesti měsíců, strávených v cele, hodně přemýšlel o svém životě. Uvědomil si zásadní věc. City nikdy nesmějí převážet nad rozumem. Láska patří do románů, opravdový život má směřovat ke konkrétnímu cíli. Nechtěl se zříct milostného života, ale napříště mu city nesměly zasahovat do osobní svobody. Musely být pod kontrolou. Patřily pod pokličku veřejné existence. Padlo jasné rozhodnutí. Ambiciózní mladík pochopil, že jeho místo není v každodennosti. Nechce žít jako druzí. Jeho život musí mít vyšší smysl, cíl, poslání. Pochopil svou výlučnost. Zjistil, jak vysoce svým rozumem a vůlí převyšuje své soudce. Chtěl se stát „zoón politikon“, mužem veřejného života. Tím, kdo bude rozhodovat, nikoliv tím, kdo má poslouchat. Vlastní nemohoucnost ho deptala. Těžko snášel ponížení, proti kterému se nemohl bránit.⁴⁴

42 Bruun, Geoffrey: *Saint-Just: Apostol of the Terror*, Madison, 1966, str. 7–9.

43 Hamel, Ernest: *Histoire de Saint-Just député à la Convention nationale*, Paris, 1859, str. 62–65.

44 Aegerter, Emmanuel: *La vie de Saint-Just*, Paris, 1928, str. 37.

ROZHODNUTÍ

Saint-Justův otec dosáhl v závěru své pracovní kariéry povýšení do šlechtického stavu, a Louis Antoine se tak alespoň formálně mohl považovat za součást privilegovaného stavu. V hierarchii francouzské společnosti však stál příliš nízko na to, aby mu byl předurčen život vysokého státního úředníka. S aristokratickými tituly za zásluhy v armádě se v 18. století doslova roztrhl pytel. Každá obec, vesnice, každé městečko mělo svého „pána z“, „monsieur de“. *„V žádném období (francouzské) historie nebylo šlechtictví tak snadno dosažitelné jako v roce 1789, a nikdy si nebyli měšťan a šlechtic tak vzdáleni.“*⁴⁵ Saint-Justova rodina sice nebyla chudá, ale otcova renta zdaleka nedosahovala výše příspěvků dvorské šlechty, staré aristokracie. Ta nižší šlechtu přes papírovou příslušnost k nejvyšším společenským vrstvám považovala maximálně za významnější buržoazii.

Jedinou cestou, jak se dostat z této rodové pasti, byla kariéra právníka nebo spisovatele. Saint-Just měl stejné ambice. Po propuštění z ústavu madame de Sainte-Colombe se chvíli živil v Blérancourtu⁴⁶ jako právní koncipient u místní prokuratury, až ho nakonec matka poslala do Remeše na právnickou fakultu.⁴⁷ Psal se podzim 1787 a atmosféra ve Francii byla stále napjatější. V Remeši se dostal do jednoho z center politického dění. Fakulta žila ostrými disputacemi o budoucnosti bourbonské monarchie.

⁴⁵ Tocqueville, Alexis de: Starý režim a revoluce, Praha, 2003, str. 130.

⁴⁶ V tomto se zdroje liší. Autoři starších monografií uvádějí, že pracoval skutečně na prokuratuře v Blérancourtu. Novější zdroje, včetně veřejné encyklopedie Britannica, uvádějí, že pracoval na prokuratuře v Soissons. Přikláníme se k tomu, že byl skutečně zaměstnán v Soissons, ale své povolání vykonával v místě svého bydliště, které přímo pod Soissons spadalo a kde jej zřejmě matka chtěla mít pod kontrolou.

⁴⁷ Hamel, Ernest: Histoire de Saint-Just député à la Convention nationale, Paris, 1859, str. 37.

Saint-Just si mohl v Remeši vyslechnout polemiky slavných jmen právnické obce. Kritikou nešetřil zdejší absolvent Condorcet, své názory tu prezentoval slavný ministr Malesherbes. Svou alma mater navštívili také Couthon nebo Brissot. Svého synovce, také kněze, reformního konstitucionalistu, pozdějšího ministra zahraničí, „kulhavého ďábla“, tu občas přivítal arcibiskup Talleyrand-Périgord. Louis Antoine pochopil, že se schyluje k historickým událostem, poznal zde „ducha svobody“, o kterém Tocqueville napsal: *„Je velkým a častým omylem věřit, že se ve Francii duch svobody zrodil s revolucí roku 1789. Byl vždycky jedním z rozlišujících znaků národa.“*⁴⁸

Slabému Ludvíku XVI. se moc vymykala z rukou. Střídal své správce státní pokladny jako na běžícím pásu a ani jeden z nich nemohl dokončit potřebné reformy podle svých představ.⁴⁹ Nespokojenost veřejnosti rostla. Saint-Just nechodil pro ostrá slova daleko a na fakultě si vytvořil okruh obdivovatelů, před kterými se prezentoval jako radikální mluvčí studentské opozice. Jeho nejbližším přítelem se stal Nicolas Leclerc, student teologie, s nímž si pronajal společný pokoj v domě jednoho z remešských pekařů.⁵⁰ Během svého zdejšího pobytu byl podle pramenů pilným a úspěšným studentem. Chtěl a musel jím být, stával se z něj vzhledem k novým ambicím perfekcionista. Ale nejen že byl přísný sám na sebe, na své chování, vědomosti. Byl přísný i na druhé. Žádal po nich totéž, co po sobě. Slabí podlehli, museli k němu přilnout a vzhlížet. Stejně jako později si z těch silnějších udělal nepřátele. V Remeši se mohl mnohem detailněji seznámit také s tématem, které zaměstnávalo francouzskou společnost už od druhé poloviny 17. století – americkým bojem za nezávislost.

48 Tocqueville, Alexis de: Starý režim a revoluce, Praha, 2003, str. 38.

49 Furet, François: Francouzská revoluce: Od Turgota k Napoleonovi, Praha, 2004, str. 71–75.

50 Aegerter, Emmanuel: La vie de Saint-Just, Paris, 1928, str. 42.

Americká revoluce se stala bohatým zdrojem inspirace pro řadu klíčových figur revoluční Francie. Angažmá administrativy Ludvíka XVI. v boji za americkou nezávislost na straně revolučních vzbouřenců motivovalo mnoho významných osobností k tomu, aby se konfliktu na americkém kontinentu přímo zúčastnili. Každý Francouz znal peripetie slavného markýze Lafayette, osobního přítele George Washingtona. Shodou okolností se Saint-Just během remešských studií seznámil s Nicolasem-Noëlem Caquéem, který v zámoří sloužil přímo pod Lafayetteem. Jeho příběhy Saint-Justa fascinovaly. Dychtivě naslouchal zážitkům ze země, která stvořila první skutečnou moderní demokracii; ze země, kde osobní svobodu nemohl narušit žádný královský majestát, kde neexistovala privilegia a všichni svobodní občané si byli rovni.⁵¹

Bylo to poprvé, kdy začal přemýšlet v mnohem širších souvislostech. Nad svou osobní svobodu, nad život v područí své vlastní rodiny postavil mnohem vyšší hodnotu – svobodu celé společnosti. Jeho individualistická touha po volnosti ustoupila kolektivní touze po osvobození celého francouzského národa, touze po nové společenské smlouvě, ústavě, která by mohla jednou postavit na stejnou úroveň sedláka z Bretaně s vévodou z Provence.

V Remeši strávil necelý rok. Získal tam bakalářský titul a advokátskou licenci. Do jeho života poté zasáhly události, které nenechaly chladného nikoho. Francie byla na nohou. Tak krutou zimu jako v letech 1787–1788 země galského kohouta dlouho nezažila. Hromadně umírali lidé bez střechy nad hlavou, ceny potravin rostly a z obyčejného chleba se stalo luxusní zboží. Přibývalo lapků a běžným výjevem se stala hostina z umrzlých koní.

⁵¹ Tamtéž, str. 44.

FRANCIE SE BOUŘÍ

Podle liberála a konstitucionalisty Constanta „... *svoboda představovaná lidem koncem 18. století byla přejata ze starověkých republik. Tato svoboda se skládala spíše z aktivní účasti na kolektivní moci než na pokojném užívání osobní nezávislosti.*“⁵² Constant obě svobody důsledně odděloval, přičemž byl ochoten část první svobody vyměnit za větší podíl na druhé.

Saint-Just do doby své detence a následného studia na univerzitě v Remeši zřejmě obě svobody odděloval podobně jako Constant. Absenci osobní nezávislosti dával za vinu své rodině, svému původu. Politické svobody od osobní nezávislosti důsledně rozlišoval. V době, kdy se seznámil s myšlenkami americké revoluce, však hranici mezi oběma fenomény definitivně přestal vnímat. Z předchozí četby měl navíc poměrně rozsáhlé znalosti osvícenských myslitelů, včetně těch k monarchii nejkritičtějších i těch, kteří nejen že reprezentovali předrevoluční liberalismus, ale patřili k mnohem radikálnějším příznivcům rovnostářského kolektivismu.⁵³

Saint-Just musel cítit pobouření, když v přeplněných ulicích Remeše, ale i v jiných městech, která navštívil, včetně Paříže, potkával hladovějící lidi. Sám disponoval alespoň nezbytným základem, dostatečným množstvím prostředků na obživu, ale dobře si uvědomoval, že chudoba drtivé části společnosti se začíná vymykat kontrole a může se stát v budoucnu významným sociálním problémem. Politika královského dvora přitom sociální situaci drtivé části Francouzů vůbec neřešila. Poznával, že lidé nemohou hledat pomocnou

52 Constant-Rebecque, Benjamin de: O dobyvačnosti a uzurpaci a jejich vztazích s evropskou civilizací, Brno 2012, str. 75.

53 Bezesporně se během církevních studií seznámil s egalitaristickým Mablym, ale i s tehdy už proslulým Maratem, který mezi mladou revoluční generací zapustil hluboké kořeny svými radikálními protimonarchistickými a proticírkevními texty. Knihy Mablyho i Marata se našly v Saint-Justově pozůstalosti.

ruku u vlády zosobňované nerozhodným Ludvíkem XVI. Začal postupně nenávidět izolovanou elitu monarchie, která žila v přebytku na dvoře honosných Versailles.

Šlechtické rentiéry už tehdy považoval za parazity a těžko chápal netečnost královského kabinetu. Právě v této době začal intenzivně vnímat sociální rozměr soudobé francouzské společnosti. Jednoznačně souhlasil s tím, že třetí stav by měl získat politická práva, že by mělo dojít ke zrušení privilegií. Ale kontakt s ulicí a znalost sociálně kritických děl francouzských filozofů v něm navíc začaly pomalu probouzet politického myslitele s radikálním sociálním programem. Z mladíka, který toužil po vzoru americké revoluce po ústavě a listině základních práv, se stával, podobně jako z Robespiera, sociální revolucionář.⁵⁴

Veřejnost vnímala pozitivně, když král povolal ze Švýcarska do svého kabinetu reformního bankéře Neckera. Saint-Just si ale dobře uvědomoval, že tenhle protestanský milionář ve skutečnosti může a snad také chce umožnit jen kosmetické změny. Na reálnou reformu neměl dostatečný mandát a zřejmě ji ani ve skutečnosti nechtěl.

Společnost ve Francii dosud nikdy nebyla tak zásadně rozdělená. Částečným ústupkům nakloněný král a vedle něj konzervativní rodová šlechta a vlivné traditionalistické vyšší duchovenstvo. Vedle toho emancipující se úřednická nižší aristokracie a liberální klérus. Do toho všeho třetí stav bez politických práv, a nakonec i společenská chudina, nikým nehájená, nikým nereprezentovaná, přesto nejpočetnější. Všechny tyto vrstvy usilovaly o změny. Každá s jinými cíli a jinými pohnutkami.

Přírozeným zdrojem zákonů byl ve Francii odnepaměti král. Pomocí intendantů ovládal jednotlivé regiony své monarchie. Jeho zmocněnci vybírali daně a část výnosu si mohli ponechat. Z daní byl placen dvůr, vyplácely se renty, financovala se armáda i soudy. Daňové výnosy však byly rozděleny velmi nerovnoměrně.

54 Aegerter, Emmanuel: *La vie de Saint-Just*, Paris, 1928, str. 44–45.

Už jen fakt, že privilegované vrstvy byly od daní osvobozeny a zároveň z nich byly vypláceny, vzbuzoval ve společnosti nelibost. Receptem na zrovnoprávnění Francouzů bylo zavedení rovnocenných odvodů od všech vrstev společnosti. S tímto návrhem však po celá osmdesátá léta 18. století neuspěl žádný správce státní pokladny. Předloha pokaždé narazila na odpor privilegovaných. Jejich veto na shromáždění urozených notáblů v letech 1787–1788 situaci ještě více zakonzervovalo. Přitom nalomený král už byl ochoten změnu podpořit.

Situace se zkomplikovala. Nestála tu proti sobě jen moc státu a třetí stav. Ludvík XVI. se v optice tehdejšího celoevropského vývoje dokonce jevil jako reformistický panovník. Jím podporované daňové zrovnoprávnění však naráželo na odpor prvního a druhého stavu.⁵⁵

Privilegovaní si chtěli ponechat veškeré prastaré výsady, ale chtěli je zakotvit do psané ústavy a ústavou by pak následně zrušili královský absolutismus. Třetí stav byl zase ochoten přijmout královny ekonomické reformy, na druhou stranu požadoval zrovnoprávnění svých politických práv. Ekonomické egalitářství mu ale nestačilo, žádal politická práva. Na pozadí bídy, hladu, zadlužení a politických šarvátek svolal Ludvík XVI. po 175 letech zasedání Generálních stavů.⁵⁶ Pokud nechtěl rozhodnout sám od stolu, musel požádat o důvěru „své“ Francouze. Ty Francouze, kterým se ale dávno odcizil. Všeobecné povstání bylo na spadnutí.

Krizi mohl vyřešit už jen celospolečenský konsenzus. V kontextu toho, jak vážná byla situace, zní slova z Burkeho spisu „Úvahy o revoluci ve Francii“ prázdně, jako nepochopení doby. Konzervativní britský myslitel z pohodlí svého anglického kabinetu vyslovil tezi, že následující

55 Schama, Simon: Občané: kronika Francouzské revoluce. Praha, 2004, str. 121–147.

56 Furet, François: Francouzská revoluce: Od Turgota k Napoleonovi, Praha, 2004, str. 61.

revoluční události ve Francii zničily vše dobré ze starého světa. „*Je nepochybné, že v den, kdy se uskutečnila... revoluce, byla Evropa jako celek v rozkvětu. Těžko říct, nakolik tato prosperita vděčí duchu našich starých dobrých způsobů a tradičního smýšlení; jelikož však působení takových příčin jistě není neutrální, musíme mít za to, že v úhrnu byl jejich vliv blahodárný.*“⁵⁷ Podobně se v té době vyjadřovali také pamfletisté z jiných koutů Evropy, třeba v Itálii nebo Německu.⁵⁸

ORGANT

Saint-Just byl opačného názoru. Sledoval situaci s mladickým zápalem a odhodláním zapojit se do veřejné diskuse o nadcházejících změnách. Jediným handicapem byl jeho věk. Nemohl kandidovat do Generálních stavů, na to byl příliš mladý, muselo by mu být alespoň 25 let. Mohl však ve svém kraji veřejně diskutovat a přesvědčovat spoluobčany o svých názorech.

Neexistují oficiální záznamy o jeho projevech z té doby. Fleury a Hamel, kteří hovořili přímo se Saint-Justovými vrstevníky, uvádějí, že mnoho řekl, určitě před svými přáteli přednášel emotivní projevy, měl toho mnoho na srdci.⁵⁹ Ale zřejmě mu nestálo za to, aby si své proslovy uchoval v osobním archivu. Víme však, že se rozhodl předstoupit před veřejnost s textem, jenž se tolik lišil od tzv. sešitů stížností, které na volebních

⁵⁷ Burke, Edmund: Úvahy o revoluci ve Francii, Praha, 1997, str. 88.

⁵⁸ Hroch, Miroslav; Kubišová, Vlasta: Velká francouzská revoluce a Evropa, Praha, 1990, str. 141.

⁵⁹ Hamel, Ernest: Histoire de Saint-Just député à la Convention nationale, Paris, 1859, str. 35–36; Fleury, É.: Saint-Just et la Terreur, Paris, 1852, str. 24–26.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Saint-Just***.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.